

УДК 316.6:159.942

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-1\(35\)-702-714](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-1(35)-702-714)

Шаумян Олена Геворківна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальних та поведінкових наук, Херсонський державний аграрно-економічний університет, вул. Стрітенська, 23, м. Херсон, 73006, тел.: (0552) 41-44-35, <https://orcid.org/0000-0001-9906-2735>

Музика Олена Юріївна студентка, кафедра соціальних та поведінкових наук, Херсонський державний аграрно-економічний університет, вул. Стрітенська, 23, м. Херсон, 73006, тел.: (0552) 41-44-35

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ЖИТЕЛІВ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ: ЗМІНИ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ТА ЦІННІСНИХ ПРІОРИТЕТІВ

Анотація. У статті висвітлено ключові аспекти впливу війни в Україні на емоційний стан та ціннісні пріоритети. У вибірці представлено кількість опитаних, які проживали в місті Херсоні та Херсонській області. Було опитано 383 жителі деокупованих територій, серед них 242 жінки та 141 чоловік віком від 14 до 63 років. Опитування здійснювалося у грудні 2023 року.

Для поліпшення емоційного стану вагоме значення має адаптація до нових реалій нинішнього життя (регулярні тривоги, масовані атаки, загроза можливих втрат знайомих, рідних, друзів, житла тощо) та їх усвідомлення за умов неконтрольованих військових дій з боку ворога. Наразі важливо реально сприймати певну незахищеність населення під час війни в Україні, незважаючи на мужність та активні бойові дії наших воїнів, наполегливість волонтерів, згуртованість жителів деокупованих територій.

Наслідки війни в респондентів щодо ціннісних пріоритетів такі: або коригування вже встановлених пріоритетів у дорослих чи у процесі їх формування в особистостей, які перебувають на стадії становлення, або їх перегляд – як жив раніше, що не влаштовує зараз, як рухатися далі, яким потрібно бути, щоб не соромно було перед собою та нащадками. Формування в таких рамках дозволяє зрозуміти, що є насправді потрібним. І тоді можна докладати свої зусилля на досягнення бажаних цілей.

За результатами аналізу проведеного емпіричного дослідження нами розроблено загальні рекомендації.

Перспективою подальших досліджень є ґрунтовне вивчення впливу війни на емоційний стан та ціннісні пріоритети жителів деокупованих задля формування соціально благополучних громадян.



Ключові слова: жителі деокупованих територій, емоційний стан, ціннісні пріоритети, депресія, спокійний стан, пригнічений стан, піднесений стан, щастя, емоційний інтелект, культура, культурно-ціннісні орієнтації.

Shaumian Olena Hevorkivna Candidate of Psychological Sciences, PhD degree, Associate Professor, Associate Professor of Department of Social and Behavioral Sciences, Kherson State agrarian and economic University, St. Stritenska, 23, Kherson, 73006, tel.: (0552) 414-4-35, <https://orcid.org/0000-0001-9906-2735>

Muzyka Olena Yuriivna Student, Department of Social and Behavioral Sciences, Kherson State agrarian and economic University, St. Stritenska, 23, Kherson, 73006, tel.: (0552) 41-44-35

THE WAR IMPACT ON THE RESIDENTS OF THE DE-OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE: CHANGES IN EMOTIONAL STATE AND VALUE PRIORITIES

Abstract. The article highlights key aspects of the impact of the war in Ukraine on the emotional state and value priorities. The sample consisted of respondents who resided in the city of Kherson and Kherson region. A total of 383 residents of the de-occupied territories were surveyed, including 242 women and 141 men aged 14 to 63. The survey was conducted in December 2023.

Adaptation to the new realities of current life (regular anxiety, mass attacks, the threat of possible losses of acquaintances, relatives, friends, housing, etc.) and their understanding in the conditions of uncontrolled military actions by the enemy significantly contribute to improving the emotional state. It is currently important to realistically perceive the vulnerability of the population during the war in Ukraine, despite the courage and active combat actions of our soldiers, the dedication of volunteers, and the cohesion of residents in the de-occupied territories.

The consequences of the war on the respondents value priorities include either adjusting already established priorities in adults or shaping them in individuals who are in the process of formation. This involves reflecting on their previous way of life, what is unsatisfactory now, how to move forward and what it takes to feel proud of oneself and future generations. Such formation allows understanding what is truly essential and enables efforts to achieve desired goals.

Based on the results of the empirical study analysis, we have developed general recommendations.

The prospects for further research include a comprehensive study of the impact of war on the emotional state and value priorities of residents in the de-occupied territories in order to form socially prosperous citizens.



Keywords: residents of the de-occupied territories, emotional state, value priorities, depression, calm state, depressed state, elevated state, happiness, emotional intelligence, culture, cultural-value orientations

Постановка проблеми. Проблема трансформації ментальної сфери жителів деокупованих територій України була актуальною, починаючи ще з 20 лютого 2014 року, проте особливої гостроти вона набула з 24 лютого 2022 року через повномасштабну війну та її наслідки. Події війни суттєво позначилися на системі цінностей та світоглядних засад особистості, саме тому нами було обрано темою для вивчення зміни емоційного стану та ціннісних пріоритетів українців.

Однією з ключових особливостей впливу війни на жителів деокупованих територій є переживання негативних емоцій, спричинених подіями та наслідками війни. Серед них передусім страх, боязнь, тривога, туга, що торкнулися майже кожного українця. Жителі деокупованих територій України продовжують долати складний шлях, який супроводжується емоціями та оцінкою власних ціннісних пріоритетів і конкретних суспільних явищ, виявом схвильованості та душевного піднесення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Український психологічний словник пропонує таке визначення поняття емоцій: емоції – це психічні стани, у яких реалізується переживання, із вираженням оцінкового ставлення до умов та обставин [3].

Дослідженню проблематики емоційного стану та ціннісних пріоритетів присвячено наукові розвідки багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких П. Анохін, М. Аргайл, Л. Виготський, В. Войтко, А. Галичанська, Н. Дензін, Т. Гордовська, Л. Засєкіна, В. Зунг, Р. Епштейн, І. Євченко, К. Ізард, Г. Костюк, Ф. Клакхон, М. Козігора, М. Кроссвелл, К. Локвуд, В. Макдугал, І. Москвін, Л. Поліщук, С. Рубінштейн, Н. Савелюк, Ф. Стродбек, Дж. Таусенд, О. Устянська, Дж. Хілман, С. Хобфолл, Н. Холл, Дж. Чжоу, З. Чжоу, Ш. Шварц, К. Шерер, М. Яцюк та інші.

Емоційний стан – це психічний стан та процеси людини, у яких реалізуються її ситуативні переживання, розкриваються характеристики особистості, а саме позитивне або негативне ставлення до діяльності, до інших людей та до самого себе [1; 2; 3].

Тобто у момент, коли людина оцінює можливу для себе небезпеку, закономірно відбуваються певні психофізіологічні зміни. Як правило, вони проявляються в тому, що зростає тиск, прискорюється серцебиття, також відстежується тремор рук, підкошення ніг, запаморочення. Якщо ж людина відчуває такі стани регулярно, то це свідчить про прояви стресу.

Ф. Клакхон і Ф. Стродбек розглядали поняття ціннісних пріоритетів як спрямованість людського мислення та діяльності в розрізі культурних



детермінант та ціннісних детермінант. На їх переконання, культурна традиція розвивається з дитинства [11].

Ш. Шварц досліджував ціннісні пріоритети особистості через призму таких культурно-ціннісних орієнтацій, як: гармонія (мир чи війна, єдність з природою), інтелектуальна автономія (допитливість, широта поглядів), егалітаризм (соціальна рівність та справедливість), залучення до діяльності (повага до традицій, слухняність, соціальний порядок), майстерність (сміливість, амбітність), ієрархія (авторитет, невимогливість), емоційна автономія (задоволення, цікаве життя) [12].

Отже, ціннісні пріоритети, за Ш. Шварцем, безпосередньо залежать від емоційного стану.

Мета статті – дослідити емоційний стан та ціннісні пріоритети жителів деокупованих територій.

Виклад основного матеріалу. Для проведення емпіричного дослідження на тему «Вплив війни на жителів деокупованих територій України: зміни емоційного стану та ціннісних пріоритетів» було враховано кількість мешканців деокупованих територій, яка склала понад 1 млн осіб. Для вибірки було обрано кількість опитаних, яка проживала в місті Херсоні та Херсонській області, що становить приблизно 20 – 30 %. Таким чином, генеральна сукупність орієнтовно 100000 осіб за похибки 5 % [5]. Тобто нами було опитано 383 жителі деокупованих територій міста Херсона та Херсонської області, серед них 242 жінки та 141 чоловік віком від 14 до 63 років.

Дослідження відбувалося чотирма етапами.

1) теоретично-підготовчий: збір та вивчення інформації про емоційний стан та ціннісні пріоритети, які обрані для дослідження; аналіз літератури з досліджуваної проблематики, обґрунтування мети й гіпотези дослідження;

2) практично-підготовчий: складання й опрацювання програми дослідження, зокрема розробка анкетного опитування, добір діагностичних опитувань та тестувань;

3) практичний: безпосереднє проведення емпіричного дослідження – спостереження, опитування, бесіда, анкетне опитування та тестування;

4) підсумковий: опрацювання та аналіз результатів емпіричного дослідження, узагальнення, висновки й рекомендації.

Отже, для досягнення мети дослідження застосовувався комплекс психодіагностичних методик, який складався із блоків:

I блок – вивчення емоційного стану та ціннісних пріоритетів за анкетним опитуванням. Розроблено таке анкетне опитування:

1. Ви були окуповані?
2. Скільки часу Ви провели під окупацією?
3. Чи виїжджали Ви?

4. Загалом Ви перебуваєте у пригніченому стані, спокійному стані чи піднесеному стані?



5. Чи з'явилися у Вас нові страхи після окупації? Якщо так, то з чим вони пов'язані?

6. Чи відчували Ви з початку війни щастя?

II блок – з'ясування ціннісних пріоритетів за Тестом культурно-ціннісних орієнтацій (автори: Ф. Клакхон, Ф. Стродбек, Дж. Таусенд) [11].

III блок – вивчення емоційного стану за Шкалою депресії (автор В. Зунг) та Тестом емоційного інтелекту (автор Н. Холл) [7; 15].

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що: є прямий зв'язок між емоційним станом і негативними проявами війни в Україні; є така залежність – вплив війни супроводжується уточненням ціннісних пріоритетів.

I блок. Усі учасники опитування на перше запитання «Ви були окуповані?» надали ствердну відповідь – «Були окуповані». На друге запитання «Скільки часу Ви провели під окупацією?» респонденти відповіли: «Від півтора місяці до деокупації (11.11.2022)». Переважна більшість чоловіків і жінок нашої вибірки весь час до звільнення Херсону та Херсонської області перебували в окупації.

За результатами аналізу відповіді на третє запитання «Чи виїжджали Ви?» з'ясовано, що виїхало після деокупації та під час окупації 54 % жінок та 13 % чоловіків (див. рис. 1). Під час бесід ті, хто виїхали, зазначали, що їм було важко жити в страху, тому вони і прийняли рішення виїхати до Центральної чи Західної України або ж за кордон. Водночас 33 % опитаних (19 % жінок, 14 % чоловіків) висловили бажання залишитися вдома, незважаючи ні на що, вони не піддаються на вмовляння родичів переїхати.

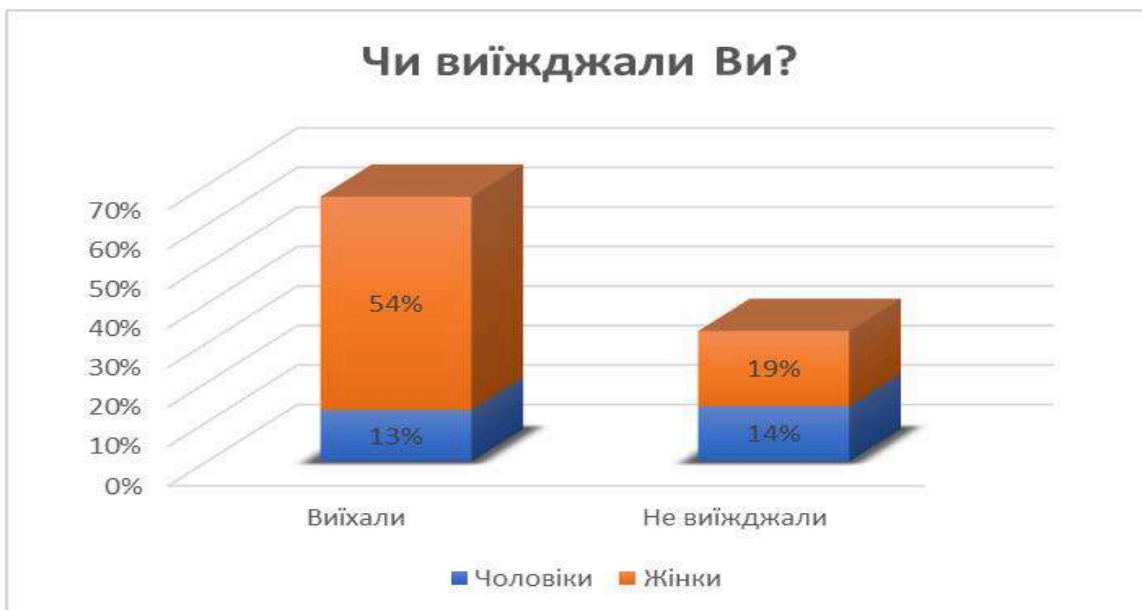


Рис. 1 Чи виїжджали Ви?



Четверте запитання «Загалом Ви перебуваєте у пригніченому стані, спокійному стані чи піднесеному стані?» репрезентує емоційний стан у жителів деокупованих територій України (див. рис. 2).

У спокійному стані перебуває 53 % вибірки, з них 38 % жінок та 15 % чоловіків. Під час бесіди ця категорія респондентів засвідчила, що вони вірять у перемогу України й готові робити все необхідне для цього. У пригніченому стані перебуває 42 % опитаних, з них 31 % жінок та 11 % чоловіків. Це респонденти, у яких з'явилися нові страхи під час війни.

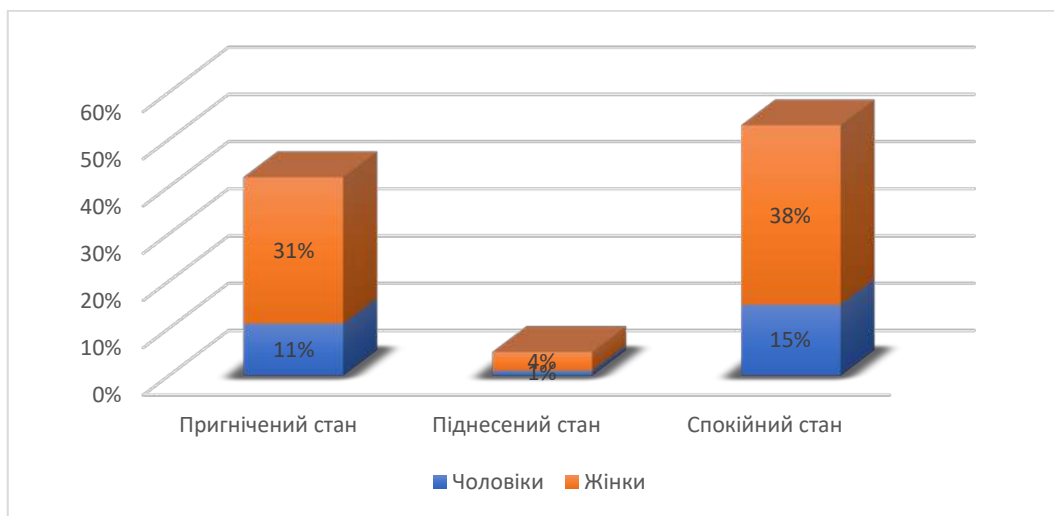


Рис. 2 Загалом Ви перебуваєте у пригніченому стані, спокійному стані чи піднесеному стані?

І лише незначна частина вибірки – це 5 % – перебуває у піднесеному стані. Так, у 4 % жінок та 1 % чоловіків зріс адреналін, ніби відкрилося «друге дихання». Зауважимо: за теорією збереження ресурсів С. Хобфолла, такий стрес становить небезпеку, оскільки з часом призводить до часткової або повної втрати ресурсів [10].

Результати відповідей на п'яте запитання «Чи з'явилися у Вас нові страхи після окупації?» з уточненням «Якщо так, то з чим вони пов'язані?» відображено на рисунку 3. Зокрема, з'ясовано, що у 24 % респондентів (17 % жінок та 7 % чоловіків) не з'явилося нових страхів після окупації.

Під час бесід ця категорія респондентів зазначала, що вони ще більше полюбили Україну, вірять у її процвітання після перемоги і це додає сил для впевненості жити далі й мати актуалізовану мету, події війни сприяли загартуванню й зробили їх сильнішими морально. 76 % вибірки (57 % жінок та 19 % чоловіків) засвідчили, що нові страхи з'явилися. Слід зазначити, що вони є подібними в обох статей. Це, зокрема, підвищена тривожність від ракетних обстрілів; страх потрапити знову в окупацію; переживання за стан

людей в окупації; страх втратити квартиру чи будинок; страх ніколи не мати власного житла; страх вибухів, нічних звуків, власної тіні; страх смерті; страх, що зараз прилетить; комплекс «біженця чи ВПОшника», страх хвилювання за родичів, страх втратити все, страх появи obsесивно-компульсивного розладу у вигляді нав'язливих станів тощо.

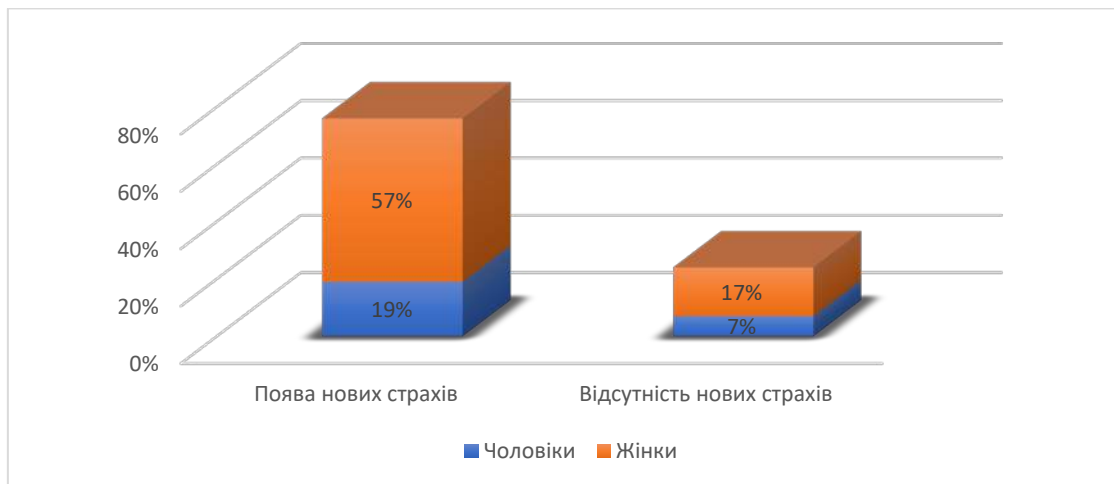


Рис. 3 Чи з'явилися у Вас нові страхи після окупації?

Останнє запитання стосувалося щастя «Чи відчували Ви з початку війни щастя?». Як бачимо на рисунку 4, приємно вражають достатньо високі як для війни результати щодо відчуття щастя. Так, 47 % опитаних (33 % жінок, та 14 % чоловіки), у бесідах вказували, що стали цінувати сімейний затишок, свіжі прогулянки, смачну їжу в колі родини; із задоволенням почали виконувати звичну роботу, коли є світло й інтернет; усвідомили красу своєї нації в новому світлі більш окреслено.



Рис. 4 Чи відчували Ви з початку війни щастя?



Водночас зазначимо, що з початком війни і за наявності загрози втратити щось цінне 53 % респондентів (40 % жінок, 13 % чоловіків) не відчували щастя. Серед причин свого стану вони називали, зокрема такі, як: втрата рідної домівки, руйнування усталеного укладу життя, неможливість побачити рідних (наприклад, полон чи знаходження ще на окупованій частині Херсону; у декого зі здобувачів батько поїхав у відрядження ще до війни й немає можливості досі зустрітися, бо та частина Херсону ще є окупованою); смерть близьких, рідних, сусідів, домашніх улюбленців тощо.

Отже, за результатами анкетного опитування з'ясовано емоційний стан та ціннісні пріоритети жителів деокупованих територій під час війни та на майбутнє. Як свідчить опитування, 67 % респондентів виїхали з деокупованих територій; у 73 % з'явилися нові страхи; відчуття щастя притаманне для половини респондентів; 42 % перебувають у пригніченому стані, а 5 % у піднесеному стані. У цілому впливи повномасштабної війни в Україні відстежуються в кожного респондента.

II блок. Результати за Тестом культурно-ціннісних орієнтацій (автори: Ф. Клакхон, Ф. Стродбек, Дж. Таусенд) показали, що для 37 % респондентів (23 % жінок та 15 % чоловіків) питомим є тип традиційної культури (див. рис. 5) [11].

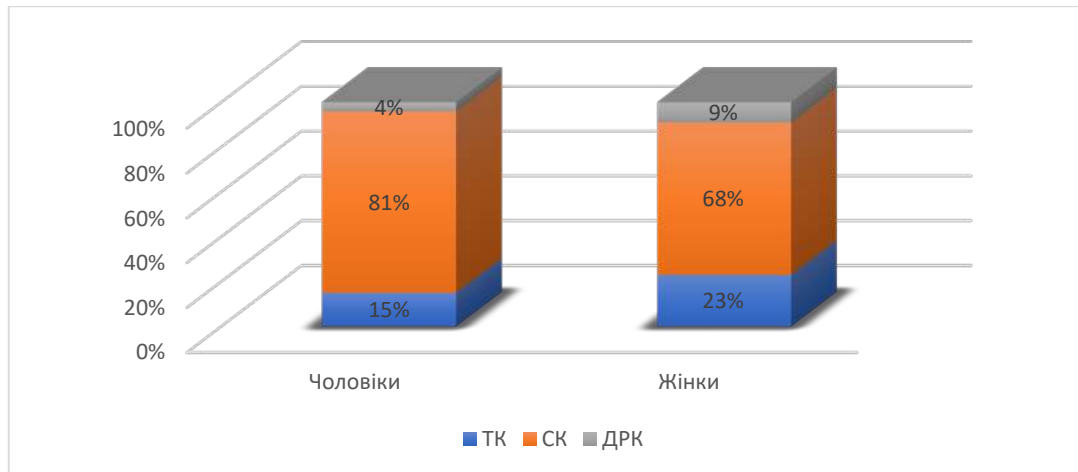


Рис. 5 Результати Тесту культурно-ціннісних орієнтацій (автори: Ф. Клакхон, Ф. Стродбек, Дж. Таусенд)

Така культура орієнтується на минуле, на традиції і є залежною від найближчого соціального оточення (сімейні стосунки, традиційні родинні ролі взаємодії, релігійні орієнтації). Респондентам з цим типом культури складніше було прийняти початок війни; усвідомити те, що життя змінилося. Варто зауважити, що опитані віряни менш хворобливо й більш стійко сприйняли зміни. Водночас віряни-чоловіки акцентували на тому, що молитва



впродовж дня, гідне виконання своєї роботи щодня та сон, – усе це є запорукою їх психічного благополуччя. У переважній кількості жінок відстежувалася надмірна емоційна тривожність; їм був притаманний стан, за якого «опускалися руки»; вони часто плакали впродовж дня, а особливо ввечері й вночі.

У 81 % чоловіків та у 68 % жінок виявлено тип сучасної культури, що свідчить про їх орієнтацією на сьогоднішній день, на сучасні їм події. Цінності цієї культури спрямовані на людину, її права, покликання, розвиток здібностей, самореалізацію та самоактуалізацію. Стосунки з людьми вибудовуються повільно, проте вони глибинні й віддані. Цікавим у бесідах було підкреслення переваг сучасної культури в українців, що так яскраво розкрилася з перших днів повномасштабної війни. Насамперед акцентовано увагу на таких якостях, як згуртованість, самоідентифікація як частини прекрасної країни, гордість за належність саме до цієї країни, активна підтримка та сприяння навіть незнайомим людям, які опинилися в скрутних обставинах, самовідданість у виконанні нагальних задач для тих, хто захищає кожен клаптик нашої землі. Саме захистити свою землю від ворога стало спільною метою для значної кількості респондентів.

4% чоловіків та 9 % жінок властива культура, яка динамічно розвивається. Цей тип культури орієнтований на майбутнє, на досягнення швидких вагомих результатів, що супроводжується витратою надмірних зусиль заради успіху, матеріального достатку.

Після перемоги України потреба в людях саме такої культури та їх ідеях буде актуальною. Вони будуватимуть короткострокові плани й намагатимуться реалізувати їх якомога швидше.

Для представників цієї культури «час – це гроші», а визнаною цінністю є рівні можливості для розвитку кожного члена. І для них принципово важливим є невідворотність покарання, щоб подолати корупцію, покарати колаборантів. Тобто вагоме значення має те, щоб були дієвими чинні закони і дотримувалися моральні норми у державі.

Таблиця 1

Мода_{0,95} за різними напрямками діагностик

Шкали	жінки	чоловіки	разом
1. Шкала депресії (автор В. Зунг)	51÷56	52÷56	49÷55
2. Тест емоційного інтелекту (Н. Холл)	19÷33	26÷46	35÷51

Для більш повного й достовірного розкриття мети дослідження було застосовано Шкалу депресії (автор В. Зунг) та Тест емоційного інтелекту (автор Н. Холл) [7; 15]. У таблиці 1 відображено отримані результати.



За Шкалою депресії (автор В. Зунг), як у жінок (51÷56), так і в чоловіків (52÷56) відстежується депресія у легкій формі [15]. Зважаючи на те, що війна в Україні триває з 2014 року, а повномасштабна війна в Україні з 2022 року, показники за модою з похибкою 0,95 є достатніми. Незначний відсоток опитаних не має депресії і справляється із труднощами війни. Таке коливання свідчить про те, що є стреси з тривалою дією – це від кількох місяців до кількох років. У респондентів накопичилися втома та переживання, спричинені щоденними тривогами. У багатьох респондентів відстежується виникнення внутрішньо особистісних конфліктів, оскільки намагання зрозуміти, чому так діє ворог, залишаються безрезультатними. Так, людина не в силах досягнути, як можна здійснювати прильоти у пологовий будинок, у багатоповерхові будинки; вона не може змиритися з вимушеним відривом від сім'ї, бо хтось із членів родини є ще в окупації чи на передовій; не в змозі прийняти порушення звичних умов життя тощо.

Результати за Тестом емоційного інтелекту (автор Н. Холл) свідчать, що у жінок коливання в діапазоні 19÷33, що є низьким показником інтегративного рівня емоційного інтелекту й показником надмірного рівня тривожності [7]. Причиною такого стану є нерозуміння того, для чого ворог веде війну, коли буде мир, щоденні страхи через тривоги й прильоти, переживання за дітей або за онуків, за власне життя, за життя рідних, друзів та сусідів, втрата житла тощо. У чоловіків показник є дещо вищим, він коливається від низького до середнього інтегративного рівня емоційного інтелекту 26÷46.

Такі показники зумовлені тим, що чоловіки за природою своєї психіки є менш емоційними, аніж жінки, тому частині з них вдається зберігати внутрішній баланс. І до того ж, якщо в людини є чітко окреслені ціннісні пріоритети, то це сприяє вгамуванню заради чогось чи когось негативних проявів або їх зменшенню. Водночас варто наголосити на тому, що страхи, які були виявлені у жінок, притаманні також і чоловікам. Це є підтвердженням висунутої нами гіпотези про нищівний вплив війни на емоційний стан та ціннісні пріоритети.

Висновки. З'ясовано за результатами проведеного емпіричного дослідження та бесід, що повномасштабна війна в Україні має істотний вплив на емоційний стан і ціннісні пріоритети жителів деокупованих територій. Зокрема, виявлено, що у жителів України, які перебували в окупації (особливо у людей середнього та старшого віку) емоційний стан є більш загостреним.

Обґрунтовано, що для поліпшення емоційного стану вагоме значення має адаптація до нових реалій нинішнього життя (регулярні тривоги, масовані атаки, загроза можливих втрат знайомих, рідних, друзів, житла тощо) та їх усвідомлення за умов неконтрольованих військових дій з боку ворога. Наразі важливо реально сприймати певну незахищеність населення під час війни в Україні, незважаючи на мужність та активні бойові дії наших воїнів,



наполегливість волонтерів, згуртованість населення. Дійсність переконливо свідчить: попри всі зусилля все ж таки залишається те, що перебуває поза нашим контролем.

Установлено, що емоції, які спричинені певними душевними переживаннями, сприяють появі різноманітних актів чи-то героїзму, чи-то страждання, чи-то сумнівів, чи-то трансформації переконань тощо. Емоційний стан жителів деокупованих територій України окреслюється матеріальними втратами, загубленими людськими життями, каліцтвом, безвісти зниклими рідними тощо.

Уточнено під час бесід напроми подальших змін щодо ціннісних пріоритетів (як жилося раніше, як зараз, як буде після перемоги). Виявлено поступовий відхід від звиклого російського контенту (наприклад, перегляд серіалів, слухання музики, читання літератури, у яких принижується гідність українців); розуміння, що слід брати відповідальність за свої дії; що для тебе є Україна і як саме ти її любиш; що саме можеш зробити для її перемоги, де твоє місце тощо. Тобто відбувається перегляд цінностей та переоцінка різних аспектів життя. Наприклад, зросло значення безпеки, спільноти та взаємодопомоги. Відстежується моральна боротьба та емоційне сприйняття наявної ситуації, з якими зіштовхується кожен житель деокупованих територій. Утрата житла, робочих місць і стабільності може призводити до переоцінки матеріальних цінностей на користь більш глибоких, соціальних і емоційних аспектів життя. Саме це може впливати на формування нових цінностей, зокрема таких, як солідарність, толерантність та співпереживання. Моральна сила і героїзм людей, які стають на захист своєї території, може бути джерелом сил для подолання стресу та труднощів.

Ціннісні пріоритети відіграють визначальну роль як у житті конкретної особистості, так і у процесі взаємодії з іншими людьми. Ціннісні пріоритети допомагають нам при прийнятті рішень, реалізації домагань, окресленні стратегічних цілей та застосуванні тактичних прийомів на шляху до їх здійснення. Наслідки війни в респондентів щодо ціннісних пріоритетів такі: або коригування вже встановлених пріоритетів у дорослих чи у процесі їх формування в особистостей, які перебувають на стадії становлення, або їх перегляд – як жив раніше, що не влаштовує зараз, як рухатися далі, яким потрібно бути, щоб не соромно було перед собою та нащадками. Формування в таких рамках дозволяє зрозуміти, що є насправді потрібним. І тоді можна докладати свої зусилля на досягнення бажаних цілей.

Пропонуємо: кожній людині в Україні слід вибудовувати певну лінію поведінки. Тобто це передбачає зосередження на тому, що ми дійсно можемо контролювати (свої внутрішні реакції; свою поведінку залежно від ситуації); зміцнення стосунків з людьми, які можуть посприяти або надати допомогу; пошук шляхів для взаємодії та спільного обміну думками (взяти участь у



спільнотах, які разом збираються і вислуховують один одного, звернутись за допомогою до близьких й друзів); розуміння і власних потреб, і побажань оточення; реагування на власні потреби й побажання оточення.

Література:

1. Євченко І. М. Емоційний стан українців під час російсько-української війни. *Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми*. 2022. С. 45–49.
2. Москвін І. О., Поліщук Л. М., Устянська О. В. Особливості функціонування психоемоційних процесів людини під час надзвичайних ситуацій у воєнний час. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2023. Вип. 4, С. 29–34. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.4.6>
3. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ : Вища школа, 1982. 241 с.
4. Савелюк Н. М. Переживання стресу в умовах війни: досвід українського студентства. *Психологія: реальність і перспективи*. 2022. № 18, С. 141–152.
5. Формула для обчислення вибірки. URL: <https://socio-lab.vntu.edu.ua/download/Calculator.html> (дата звернення: 20.10.2023).
6. Шаумян О. Г. Психоемоційний стан сімей, які перебувають в складних життєвих обставинах через війну в Україні. *Наукові перспективи*. 2023. 8 (38). С. 799–809. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-8\(38\)-799-809](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-8(38)-799-809)
7. Яцук М. Емоційний інтелект особистості (на хвилі Нової української школи) : навч.-метод. посібник. Вінниця : «Діло», 2019. 105 с.
8. Argyle M. *The Psychology of Happiness*. London. 2013. 288 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315812212> ISBN: 9781315812212
9. Crosswell A. D., Lockwood K. G. Best Practices for Stress Measurement: How to Measure Psychological Stress in Health Research. *Health Psychology Open*. 2020. Vol. 7, 2. DOI: <https://doi.org/10.1177/2055102920933072>.
10. Hobfoll S. E. Social Support: Will you be there when I need you? In N. Vanzetti and S. Duck (Eds.). *A lifetime of relationships*. California: Brooks / Cole Publishing Co, 1996. p. 46–74.
11. Kluckhohn F., Strodtbeck, F. L. *Variation in Value Orientations*. Elmsford, New York, 1961. 437 p.
12. Schwartz, S.H. A theory of cultural value orientations: Explication and applications. *Comparative Sociology*. 2006. Vol. 5(2-3), 137–182. DOI: 10.1163/156913306778667357
13. Zasiékina L., Hordovskya T., Kozihora M. Understanding Language and Speech in the Voice of Collective Trauma. *Psycholinguistics in a Modern World*. 2020. Vol. 15, 84–88.
14. Zhou J., Zhou, Z. The influences of cultural values on the cultural product trade: Evidence from China, Japan and Korea. *Nankai Bus. Rev. Int*. 2022. № 13. P. 201–219.
15. Zung W. A Self-Rating Depression Scale. *Arch Gen Psychiatry*. 1965. P. 63–70. DOI: 10.1001/archpsyc.1965.01720310065008

References:

1. Yevchenko, I.M (2022). Emotsiynyi stan ukrainsiv pid chas pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny [The emotional state of Ukrainians during the russian-Ukrainian war]. *Psychological dimensions of the personal interaction of the subjects of the educational space in the context of the humanistic paradigm*, 45-49 [in Ukrainian].
2. Moskvina, I.O., Polishchuk, L.M., & Ustianska, O.V. (2023). Osoblyvosti funktsionuvannia psykhoemotsiinykh protsesiv liudyny pid chas nadzvychainykh sytuatsii u voenni chas [Features of the functioning of human psychoemotional processes during emergencies situation in wartime]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Psykholohiia – Scientific bulletin of Uzhorod National University Series: Psychology*, 4, 29-34. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.4.6> [in Ukrainian].



3. Voitko, V.I. (Eds.) (1982). *Psykhologichnyi slovník [Psychological dictionary]*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
4. Savelyuk, N.M. (2022). Perezhyvannia stresu v umovakh viiny: dosvid ukrainskoho studentstva [Perception of the war-related stress: experience of Ukrainian students]. *Psykhologia: realnist i perspektyvy – Psychology: Reality and Perspectives*, 18, 141-152 [in Ukrainian].
5. Formula dlia obchyslennia vybirky [Formula for calculating for sample]. Retrieved from <https://socio-lab.vntu.edu.ua/download/Calculator.html> [in Ukrainian].
6. Shaumian, O.H. (2023). Psykhoemotsiinyi stan simey, yaki перебувають в складних зhyttevykh obstavynakh cherez viynu v Ukraini [Psycho-emotional state of families in difficult life circumstances due to war in Ukraine]. *Naukovi Perspektivy – Scientific Perspectives*, 8 (38), 799-809 DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-8\(38\)-799-809](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-8(38)-799-809) [in Ukrainian].
7. Yatsiuk, M. (2019). *Emotsiinyi intelekt osobystosti (na khvyli Novoi ukrainskoi shkoly) [Emotional intelligency of the individual: (on the wave of the New Ukrainian School)]*. Vinnytsia: «Dilo» [in Ukrainian].
8. Argyle, M. (2013). *The Psychology of Happiness*. London. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315812212> ISBN: 9781315812212
9. Crosswell, A.D. & Lockwood, K.G. (2020). Best Practices for Stress Measurement: How to Measure Psychological Stress in Health Research. *Health Psychology Open*, 7, 2. DOI: <https://doi.org/10.1177/2055102920933072>.
10. Hobfoll, S.E. (1996). *Social Support: Will you be there when I need you?* In N. Vanzetti and S. Duck (Eds.). *A lifetime of relationships*. California: Brooks / Cole Publishing Co.
11. Kluckhohn, F., & Strodtbeck, F.L. (1961) *Variation in Value Orientations*. Elmsford, New York, 1961.
12. Schwartz, S.H. (2006). A theory of cultural value orientations: Explication and applications. *Comparative Sociology*, 5(2-3), 137-182. DOI: 10.1163/156913306778667357
13. Zasiékina, L., Hordovskya, T., & Kozihora, M. (2020). Understanding Language and Speech in the Voice of Collective Trauma. *Psycholinguistics in a Modern World*, 15, 84-88.
14. Zhou, J., & Zhou, Z. (2022). The influences of cultural values on the cultural product trade: Evidence from China, Japan and Korea. *Nankai Bus. Rev. Int.* 13, 201-219.
15. Zung, W. (1965). A Self-Rating Depression Scale. *Arch Gen Psychiatry*. P. 63-70. DOI: 10.1001/archpsyc.1965.01720310065008

